

FORORD

Ingen retsforfølgelser har i det lange løb vakt større opmærksomhed end processerne mod Sokrates og Jesus. I begge tilfælde skyldtes anklagen det guddommelige kald, de hver på sin måde lod deres liv bestemme af. Begge gjorde de op med deres landsmænds selvforståelse, og som modtræk beskyldte forbitrede modstandere dem for helligbrøde. I ledende kredse fik man den opfattelse, at deres virke samtidig var vendt mod statsmagten.

Både Sokrates og Jesus blev lovformeligt dømt, men i begge tilfælde hævdede deres tilhængere, at anklagerne var falske. Deres modstandere havde simpelthen benyttet sig af domstolene til at skaffe sig af med dem. Det synspunkt er eftertiden blevet vundet for. Det er stadig den almindelige opfattelse, at Sokrates og Jesus blev uskyldigt dømt. Men er det nu også sandheden?

Holder vi os lidt på afstand af den opfattelse, at de domme, der dengang blev fældet, var slet begrundede, får vi mulighed for at overveje, om der var mere hold i anklagerne end som så. Måske lønner det sig et øjeblik at se Sokrates og Jesus med andre end deres tilhængeres

øjne. Det får dem næppe til at fremtræde som mindre virkelige.

Det var med undren, jeg i sin tid læste Stones bog *Retssagen mod Sokrates*. Den aldrende amerikanske pressemænd fandt anklagen berettiget set fra modpartens side. Sokrates havde været at finde blandt dem, der undergravede det atheniensiske demokrati. Her havde Stone faktisk en pointe. I hvert fald lod jeg mig overbevise om, at det var muligt at få et glimt af Sokrates, som hans fjender så ham. Han må i usædvanlig grad have vakt deres had og forbitrelse, siden de krævede ham dømt til døden. Her er der noget, man vanskeligt kan komme udenom, et holdepunkt i denne spegede sag. Men er et fjendebillede da mere troværdigt end nære venners skildringer af et menneske, de var fortrolige med? Naturligvis ikke. Men i deres betagelse endte Sokrates' tilhængere med at gøre ham til en legendarisk skikkelse. Han blev hovedpersonen i omfangsrige digterværker. Hans liv blev til litteratur.

Sammenlignet hermed er hadets Sokratesbillede simpelt. Vi kender det i anklageskriftets monumentale forenkling. Det kan være, at hans modstandere tog fejl, men der var i hvert fald blandt Sokrates' samtidige mennesker, der havde en sådan opfattelse af ham, og det siger trods alt noget om, hvem han var. Min interesse for den historiske Sokrates var i hvert fald blevet vakt. Tidligere havde jeg fundet det drilagtige spørgsmål om, hvem Sokrates i virkeligheden kunne have været, helt

overflødig. Tag Odysseus. Det er muligt, at der engang på Ithaka levede en høvding med dette navn. Men om Odysseusskikkelsen går tilbage til en historisk person eller er skabt af den digteriske fantasi, er ikke væsentligt. Det er, som han fremtræder i *Odysseen*, at han indgår i den europæiske kulturarv. Det måtte også gælde Sokrates, mente jeg. Det menneske, han oprindeligt var, kendte vi ikke mere. Det var nu engang, som Platon skildrede ham, at han tilhørte eftertiden.

Man kunne selvfølgelig ved at gå kritisk til værks fastslå et og andet om en rent historisk Sokrates. Men det ville så kræve, at man så bort fra digterværkernes egenverdi og reducerede dem til kildemateriale, og var det umagen værd? Resultatet ville uvægerligt blive et fragmentarisk billede, der umuligt kunne erstatte den store litteraturs levende portrætter af ham? Men nu måtte jeg tage dette synspunkt op til revision. Det er en kendsgerning, at Sokrates år 399 f.v.t. blev dømt og henrettet i Athen. Han tilhører ikke blot litteraturen, men også historien. Ganske vist må også historikeren i sin menneskeskildring gribe til fortællingen. Alligevel er der afgørende forskel på en opdigtet og en historisk livsskæbne. En fiktiv person hører kun hjemme i fortællingen. Der er ikke anden ramme om hans liv. Han må derfor nødvendigvis ses i litteraturværkets eget perspektiv. Men i virkelighedens verden kan der anlægges ubegrænset mange synsvinkler på et menneskeliv. Det er denne mangetydighed, der adskiller et faktisk fra et fiktivt liv.

Det gik efterhånden op for mig, at vi trods alt ikke kan nøjes med en fiktiv Sokrates, en rent digterisk figur.

Sokrates' henrettelse er ikke et produkt af en digters fantasi. Dødsdommen forankrer ham i et hændelsesforløb, der har fundet sted. Hans historiske liv kan vi forholde os til på mange måder. Reducerer man hans livsskæbne til at være en litterær konstruktion, kastes der samtidig et uvirkelighedens skær over det, han stod for.

Det blev noget af et chok, da jeg som ung gymnasielærer stødte på Paul Winters afhandling *On the Trial of Jesus* om processen mod Jesus. Forfatteren havde dediceret sin bog *to the Dead in Auschwitz, Izbica, Majdanek, Treblinka among whom are those who were Dearest to me*. Ikke et øjeblik havde den tanke strejft mig, at der kunne være en sammenhæng mellem oldtidsprocessen mod Jesus og vor egen tids holocaust. *Lad hans blod komme over os og vore børn* lyder i det i Matthæusevangeliet (27,25). Nu fik det jødiske folks hadefulde råb en dybere betydning. Sådan kom det virkeligt til at gå.

Paul Winter ville gendrive Det Ny Testaments anklage mod jøderne for at være skyld i Jesu død. Det var et dybt personligt engagement, men den jødiske forsker gik strengt videnskabeligt til værks. Det kom bag på mig, hvor tendentiøs og modsigelsesfuld evangelisternes skildring af processen må siges at være. Jesu korsfæstelse forbliver en simpel kendsgerning, som alle må tage til efterretning. Men om retssagen mod ham er vi dårligt underrettede. Endnu vanskeligere er det at nå til en historisk forståelse af hans disciples reaktion. Teologer og historikere er her for en gangs skyld enige: Uden Kristustroen

ville den korsfæstede nazaræer blot være blevet et af historiens mange glemte ofre.

I min studietid i halvtredserne på Teologisk Fakultet havde det vanskelige spørgsmål om den historiske Jesus længe været stillet i bero. Forskernes forsøg på at nå frem til en videnskabeligt funderet skildring af Jesu liv syntes dengang dømt til at mislykkes. Selve udtrykket “den historiske Jesus” røber noget om de problemer, man her løber ind i. Ingen taler om den “historiske” Julius Cæsar. Det ville da også være intetsigende. Cæsar tilhører nu engang historien. Hvem han var, kan der kun gives en historisk redegørelse for, skulle man mene.

Med Jesus stiller sagen sig anderledes. Vil man udelukkende forstå Jesus som en historisk person, kommer man i konflikt med evangeliernes opfattelse af ham, og da de stort set er de eneste kilder, vi har til hans liv, tårner vanskelighederne sig op. For teologerne kunne det være en lettelse, at historikerne var ved at køre fast. Efter de mange forgæves forsøg på at nå frem til en videnskabeligt funderet Jesusbiografi var det i min studietid god latin i stedet at koncentrere sig om den nytestamentlige kristusforkyndelse. Evangelierne var nu engang ikke, hvad vi forstod ved historieskrivning, men trosvidnesbyrd, og som sådanne måtte de studeres.

Der var dog grænser for, hvor langt man kunne gå i sin skepsis over for den historiske Jesusforskning. Når man fratog de fleste af Det Ny Testaments overleveringer deres rent historiske troværdighed, blev det svært at undgå, at Jesus kom til at fremtræde som en mytisk skikkelse. Vi forbinder nu engang virkelighed med historisk

eksistens. Billedet af det menneske, Jesus af Nazaret engang var, fortonede sig.

Det måtte jeg sande, da jeg i slutningen af halvtredserne begyndte som religionslærer i gymnasiet. For mange af mine elever var Jesus blevet et fantom, der kunne gå på vandet og foretage sig andre fantastiske ting. Skulle jeg vække deres interesse for, hvad evangelisterne havde at berette, måtte jeg først få dem med på en søgen efter mennesket Jesus, for uden forankring i den historiske virkelighed ville han forsvinde for dem ud i den tomme luft.

I Det Ny Testamente møder vi tre af hans samtidige, der hver især måtte tage stilling til Jesusrøret. Det drejer sig om den romerske statholder Pontius Pilatus, ypperstepræsten Kaifas og den ansete skriftkloge Gamaliel. De optræder også i ikke-kristne kilder og tilhører helt og fuldt historien. Der er ikke noget mytisk ved dem. Ved kritisk at følge de tre spor, der her åbner sig, skulle der være mulighed for at få enkelte glimt af Jesus som det menneske af kød og blod, han i hvert fald var. Men vi kommer til at gå mange og lange omveje, og glimtene vil blive få og korte.

Det er ikke min hensigt med disse essays at gå forskerne i bedene eller diskutere deres resultater. Gennem mine spredte læsninger i den videnskabelige litteratur er der ganske vist mange, jeg er kommet i taknemlighedsgæld til, de vigtigste af disse er anført i litteraturlisten. Men mine overvejelser er først og fremmest udsprunget af de

mange års drøftelser med mine elever, når vi sammen læste disse klassiske og kanoniske tekster. Det er en sådan læsning, jeg vil indbyde min læser til.